

Tefsire Dair 100 Temel Kavram

“İmamoğlu, İbrahim Hakkı. *Tefsire Dair 100 Temel Kavram 1*. İstanbul: MSB Safa Yayın Dağıtım, 1. Basım, 2021.”

Recep Aydın

İslami ilimler içerisinde en önemli yeri teşkil eden ilimlerin başında şüphesiz tefsir ilmi gelmektedir. Sahabe döneminde şifahi olarak başlayan tefsir müktesebatı, tabii döneminden itibaren yazıya geçirilerek günümüze kadar önemli bir yekün halini almıştır. Her dönemde Âlimlerin bu sahada yoğun çalışmalar yapıp eserler telif etmeleri, bu ilmin Kur’an’ı anlamada ne kadar önemli bir ilim olduğunu göstermektedir.

Dini ibadetlerin ve İslami hükümlerin temelini Kur’an’da geçen hükümler oluşturmaktadır. Mevcut olan bu hükümlerin insanlığa tebliğ ve tebyin edilmesi, Müslümanlar arasında tatbik edilmesi Allah Resulü vasıtasıyla olmuştur. Buna bağlı olarak nazil olan hükümlerin sahabe arasında nasıl uygulandığı, bu hükümlerin meşru kılınmasındaki maksadın ve hikmetin ne olduğu ve bu hükümlerdeki felsefenin nasıl işletildiği hususlarını, vahyin muhatabı olan Allah Resulü ve onun vahyin nüzulüne şahit olan sahabeleri vasıtasıyla öğrenip bilebiliyoruz. Bu meyanda gelişen ve oluşmaya başlanan müktesebat, yazıya geçirilip eserler telif edilmeye başlanılıp tefsir ilminin temelleri atılmıştır. Daha sonraki dönemlerde, “İlimlerin mesâilleri kavâidlerinden mugaddemdir” hakikati gereği, tefsir ilminin kaideleri tespit edilerek ıstılahlaştırılıp yerleşik hükümler halini almıştır. Bu sahada tarih boyunca birçok eserler telif edilip çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda yazılan eserlerin en kapsamlı ve meşru olanları şüphesiz Bedreddin ez-Zerkeşi’nin (ö:794/1392) el-Burhan fi ulumi’l-Kur’an’ı ile Celâlüddin es-Suyuti’nin (ö:911/1505) el-İtkan fi ulumi’l-Kur’an adlı eserleridir. Bu iki eser bu sahada aslı kaynak olma özelliği taşırlar.

Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir alanında öğretim üyesi olan İ. Hakkı İmamoğlu’nun kaleme almış olduğu ve tanıtımını yapmış olduğumuz eser de bu alanda yapılmış bir çalışmadır. Tefsir ilmi alanında çalışma yapanların sık sık karşılaştıkları ve bilinmesi gerekli olan terimlerin bir araya getirilip, derlenip kitap halinde okuyucuya sunulması şüphesiz bu çalışmayı oldukça değerli kılmaktadır. Bu yönüyle eser, özellikle bu alanda çalışma yapan kişilerin kütüphanelerinde yer edinmesi gerekli bir eser olma özelliği taşımaktadır.

İmam Hatip, Diyanet İşleri Başkanlığı, Devrekani/Kastamonu, recepaydin1538@gmail.com
İmam Hatip, Presidency of Religious Affairs, Devrekani/Kastamonu/Turkey

*This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.*

Aydın, Recep. “Tefsire Dair 100 Temel Kavram”. *Mutalaa* 1/2 (Aralık 2021), 254-258.

ORC ID: orcid.org/0000-0003-0519-9090
ROR ID: <https://ror.org/007x4cq57>
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.5811942

Geliş tarihi: 25.11.2021
Kabul tarihi: 06.12.2021

Eser bir önsöz ve dört ana başlıktan oluşmaktadır. Kitabın ismine konu olan bu 100 madde dört ana başlık altında incelenip tanımları yapılmıştır. Giriş bölümünde konunun önemi, tarihsel süreci, Kur'an'ı doğru anlamadaki yönü, tefsir ilmindeki yeri ve önemine değinilmiştir. Birinci bölümde, Kur'an'ın içeriği ve anlaşılmasıyla ilgili kavramlar incelenmiştir. İkinci bölümde, Kur'an'ın yapısıyla ilgili kavramlar incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Kur'an'ın nüzülü ve tefsiriyle ilgili kavramlar incelenmiştir. Dördüncü bölümde, Kur'an'ın okunuşuyla alakalı alan kavramlar incelenmiştir.

Yazar, giriş bölümünde Tefsir ilminin, vahyi doğru anlama ve yorumlama çabası olduğunu ve bu çabanın sahabe devrinden başlayarak günümüzde de devam eden bir çaba olduğunu bildirmiştir. Allah'ın kelamı olan Kur'an'ı anlamak, vahyin nüzul aşamalarını iyi kavramak, nüzul sebeplerini iyi bellemek, vahye muhatap olan sahabe toplumunu ve o ortamı iyi bilmekle ancak mümkün olacağı vurgulanmıştır. Bu bağlamda tefsir, sadece bir rivayet bilgisinden ibaret olmayıp, bu ilimle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantısı olan bütün ilimlerden ve harici olan mükteşebatlardan istifade edilerek oluşan bir ilmi disiplin olduğu ifade edilip bu yönüyle tefsir ilminin kolektif bir ilim olma özelliği taşıdığı vurgulanmıştır.

Yazar tanımları yapılan terimlerin tefsir ilmi içerisindeki önemine ve Kur'an'ı doğru anlama noktasındaki gerekliliğine değinerek doğru kavramlaştırmanın, doğru bilmenin ve öğrenmenin yapı taşı olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmanın bir sözlük çalışması olduğunu ve tefsir ilminin temelini oluşturan bu kavramların bilinmesinin Kur'an'ı doğru anlama ve yorumlama noktasındaki önemine değinmiştir. Yazar bu çalışmanın, Kur'an tefsiriyle uğraşanlara yol gösterme amacı taşıyan bir çalışması olduğunu belirterek ele alınacak konuları alfabetik sıraya göre değil, önemine ve gerekliliğine binaen öğrenmeyi daha kolaylaştırıcı olup zihinde daha kalıcılık sağladığı için modüler düzene göre sıralanmış olduğunu belirtmiştir.

Birinci bölüm olan "Kur'an'ın yapısıyla ilgili olan Kavramlar" bölümünde yirmi üç terimsel kavram işlenmiştir. Bunlar Vahiy, Peygambere vahiy geliş şekilleri, Peygamberin vahyi alma şekilleri gibi vahye dair terimler ile Kur'an, sure, ayet, ilk ve son nazil olan sure ve ayetler, surelerin tertibi, cüzler ve sureler gibi Kur'an'ı oluşturan parçalar ve Kur'an'ın ayrıldığı kısımları ifade eden terimlerden meydana gelmektedir. Kavramlar tek tek ele alınarak önce lügat manaları örnekler verilerek izah edilmiş, sonra ıstılah manaları verilerek Kur'an'da bu kelimelerin hangi manalarda kullanıldıklarına Kur'an'dan örnek ayetler verilerek yer yer değinilmiştir.

Örnek olarak "Vahiy" kavramını nasıl işlediğini aktaralım: İlk önce sözlük anlamını vererek şöyle diyor; "Vahiy, fısıltıyla ve hızlıca sözü aktarmak demektir. Esasen başkasına haber verilen her şey için (وَحَيْثُ إِلَيْهِ الْكَلَامُ) sözü ona haber verdim) örneğinde olduğu gibi vahiy denilmektedir. Bu kavramın Kur'an'daki tüm anlamları sözlük anlamı etrafında dönmektedir." İkinci olarak Kur'an'da hangi manalarda kullanıldığını belirterek şöyle diyor; "Kur'an'da vahiy fısıltı, esin, ilham etmek, işaret etmek, canlı ve cansız her şeye yapacakları işleri bildirmek, ima etmek ve Peygamberlere ilahi bildirimleri göndermek gibi farklı anlam boyutları olan bir kelimedir. Çeşitli biçimlerde vahiy Kur'an'da 70 ayette 78 defa geçmektedir." Üçüncü olarak, Kur'an'da kullanıldığı manalardan örnekler vererek şöyle diyor; İşaret etmek manasında kullanılır; فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا "Bunun üzerine Zekeriya, ibadet yerinden kavminin karşısına çıkarak onlara, özel bir

işaret diliyle, “Sabah akşam Allah’ı tesbih edin” diye işaret etti.” (Meryem, 19/11). (s.19-20)

Yazar, bazı kavramların izahını yaparken hadislerle delillendirme yoluna başvuruyorken bazı kavramların izahatında bu delile başvurmamıştır. Örnek olarak, ilk inen ayet ve surenin hangisi olduğu kavramı işlenirken bu hususta varid olan hadisleri zikrederek kaynak gösterir, son inen ayet ve surenin hangisi olduğu kavramı işlenirken ise sadece bu konuda farklı rivayetlerin olduğunu zikretmekle yetinmiştir. Bazı kavramları işlerken yer yer o konu hakkında var olan farklı görüşlere yer verip değinirken bazı kavramları incelerken ise o hususta mevcut olan farklı görüşlere değinmeksizin sadece merkezi görüş kabul edilen görüşü zikretmekle yetinmiştir (Örnek: s. 35-38).

İkinci bölüm olan “Kur’an’ın içeriği ve anlaşılmasıyla ilgili Kavramlar” bölümünde otuz beş kavram işlenmiştir. Bu bölümde işlenen terimsel kavramlar, Tefsir ilmi ile alakalı ve bağlantılı kavramlar olup, bunlar özetle şunlardır: Tefsir, tefsir çeşitleri, tefsir mektepleri, Aksâmu’l-Kur’an, Emsâlu’l-Kur’an, Mübhemu’l-Kur’an gibi Kur’an ilimleri, Kur’an’ın hitap çeşitleri ve tehdâdî gibi Kur’an’a has olan üslup ve yöntemler.

Yazar bu bölümde de birinci bölümde olduğu gibi aynı yöntemle önce kavramların lügat manalarını verip peşinden örneklerle istilâh manalarını vermektedir. Ancak bu bölümdeki kavramların Kur’an’ı anlama ve doğru yorumlama noktasındaki önemine ve bir ilmi disiplin çerçevesi içerisinde bilinmelerinin gerekliliğine binaen birinci bölüme nazaran biraz daha geniş ve detaylı incelenip işlendiği görülmektedir. Aksâmu’l-Kur’an, Emsâlu’l-Kur’an ve Garîbu’l-Kur’an gibi Kur’an’ı doğru anlama noktasında bilinmesi önem arz eden kavramlar işlenirken bunların manalarının izahı ve Kur’an’dan örneklendirilmeleri hususunda okuyucuya müfid bilgiler verilerek bu noktalara vurgu yapılmıştır. Bu yönüyle eser bir Tefsir Usûlü çalışması olma özelliği taşımaktadır. Tefsir ve Tefsir çeşitleri kavramları işlenirken her bir kavramın tanımı ve izahı yapılarak örnek tefsir çeşitlerinin isimleri verilmiştir. Bu bölümde anlatılan kavramlardan örnek olarak “Garîbu’l-Kur’an” kavramının nasıl işlendiğini aktaralım:

İlk önce kelimenin manası, bununla neyin kastedildiği ve Kur’an ile olan bağına değinilerek şöyle denmiş; “Kur’ân’da, özellikle ilk muhatapları olan sahabe tarafından anlamı tam olarak bilinmeyen kelimelere verilen isimdir. Kelimenin yaygın kullanılmaması, Arapça kökenli olmayıp daha sonra arapçalaşmış olması (muarreb), Kureyş lehçesinin dışındaki başka bir lehçeden gelmesi, sahabenin bu kelimelerin anlamlarını tam olarak bilememesinin sebeplerindedir. Sonraki nesillerin Kur’ân’la ilgili garîb ifadesini kullanması ise kelimenin tefsiriyle ilgili bir meseledir. Anlaşılması güç kelimelerin açıklandığı ilim dalına ve bu alanda telif edilen eserlere Garîbu’l-Kur’ân denilmiştir.” (s.64)

İkinci olarak; bu ilmin önemi kısaca anlatılıp yer yer Kur’an’dan misaller verilerek şöyle denmiş: “Bu ilmin önemine istinaden Beyhâkî Ebu Hureyre’den rivayetle: “Kur’ân’ı anlayınız, gariplerini öğreniniz.” demiştir. (es-Suyutî, el-İtkân, s. 353) Hz. Abdullah b. Abbas’ın “ (Şûrâ sûresi 42/111) ayetindeki “ فاطر ” kelimesinin anlamını bilmiyordum. İki bedevinin tartıştığı sırada birisinin, su kuyusunu ilk kendisinin açtığını ifade etmek için “ابتأتها فطرتها”(ilk ben açtım) anlamında kullandığında, kelimenin anlamını öğrendim.” demesi Gârîbu’l-Kur’ân’a örnek olarak verilebilir.” (s.65)

Üçüncü bölüm olan “Kur’an’ın Nüzulü ve Tarihi ile ilgili Kavramlar” bölümünde yirmüç terimsel kavram işlenmiştir. Bu bölümde ele alınan kavramlar, daha çok vahyin nüzul sureci ve Kur’an’ın mushaf haline getirilişi hakkındadır. Bunlar özetle şunlardır: Vahyin başlangıcı, fetretü’l-vahiy, tedricilik, sebab-i nüzûl, mekki ve medeni sureler, vahiy kâtibi, Hz. Osman Mushafı, Kur’an’ın cemedilmesi, harflerin noktalanması ve harekelenmesi gibi kavramlardır. Bu bölümde Yazar’ın daha ağırlıklı olarak esbâb-ı nüzûl konusu, Kur’an’ın nasıl cemedildiği ve akabinde nasıl istinsah edilip çoğaltıldığı hususuna ağırlık verdiği görülmektedir. Bu kavramlar diğer kavramlara nispetle aynı şekilde biraz daha geniş ve detaylı bir şekilde ele alınıp işlendiği görülmektedir. Kur’an’ın Hz. Ebubekir zamanında cemedildiği ve Hz. Osman zamanında Zeyd b. Sabit başkanlığında ilmi bir heyete vazife verilerek çoğaltıldığı ve farklı İslâm beldelerine gönderildiği belirtilmiştir.

Bu kavramlardan “Yedi Harf” kavramını örnek olarak nasıl işlendiğini ele alalım: İlk önce bu kavramın anlamının ne olduğu ve nasıl oluştuğuna değinilerek şöyle denmiş; “Yedi harf, Hz. Peygamberin “Bu Kur’ân yedi harf üzere nazil olmuştur. Size kolay gelenini okuyunuz.” hadisinde geçen bir ifadedir. Yedi harften kastedilenin ne olduğu tartışmalıdır. Yedi lehçe, yedi farklı dilden muarreb kelimeler, yedi kıraat şeklinde yorumlayanlar olmuştur. Yedi harfi, Kur’ân’ın ilk muhatapları ve kurucu nesil olan sahabeye anlam merkezli okuma ruhsatı olarak anlamak en uygun yorumdur.” İkinci olarak bu kavramdan hangi mananın kastedildiğine dair varit olan görüşlere yer verilerek şöyle denmiş; “Yedi harfin ne olduğu hususu, tefsir tarihinin çok konuşulan bir meseledir. Hz. Ömer’den gelen rivayet şöyledir: “Kur’ân yedi harf üzerine nazil olmuştur.” (Buhârî, 4992. Hadis). Yedi harften maksadın ne olduğu hakkında kırka yakın görüş ileri sürülmüştür (es-Suyûtî, ty.: I/308). Bundan, farklı kıraatler, farklı lehçeler, yedi dil; muamelattan yedi nevi, yedi ilim şeklinde sıralanabilecek görüşler vardır.

Yedi harf, Kur’ân’ın ilk muhatapları için kıraat sırasında lafız merkezli bir okuma değil, mana merkezli bir okuma ruhsatıdır.” (s.120-121)

Dördüncü bölüm olan “Kur’an’ın Okunuşuyla İlgili Kavramlar” bölümünde on dokuz terimsel kavram incelenmiştir. Bu kavramlar ağırlıklı olarak Kur’an’ın tilâvet edilişi, kıraat çeşitleri, tilâvet şekilleri, tecvid ilmi ve kısımları, Kur’an’ı okuma vecihleri ve vakıf işaretleri hakkındadır.

Yazar bu bölümde özellikle tecvid ilmi üzerinde yoğunlaşarak bu ilmin Kur’an’ı hatasız okuma noktasında elzem bir şart olduğuna vurgu yapmıştır. Sonra tecvidi oluşturan kısımların kısaca tariflerini yaparak misaller vererek izah etmeye çalışmıştır. Bununla beraber harflerin çıkışları olan mahreçlere ve harflerin sıfatlarına da değinmeyi ihmal etmemiştir.

Kur’an’ı okuma şekilleri olan tahkik, tedvir ve hadr anlatıldıktan sonra özellikle yanlış okuma hatalarına dikkat çekilerek bu hususun ciddiyetine değinilmiştir. Kur’an’da mevcut olan on dört tilâvet secdesinin yerleri belirtilerek okunduğu ya da işitildiği takdirde secdelerin yerine getirilmesinin vacip olduğu anlatılmıştır. Kıraat çeşitleri kavramı incelenirken, kırâtın kısımları olan mütevâtir, meşhur, ahad ve şaz kıraatler anlatılmış, mütevâtir ve meşhur kıraat kabul edilen on kârî’in isimleri ve vefat tarihleri verilmiştir. Vakf işaretleri kavramı işlenip anlatılırken Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî’nin tespit ve tayin ettiği vakf işaretleri esas alınarak kısaca vakf çeşitleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Örnek olarak bu bölümden “Mukabele” kavramını inceleyelim: İlk önce kelime manasına ardından ıstılah manasına ve nasıl icra edildiğine değinilerek şöyle denmiş; “Kelime olarak mukabele karşılıklı okumak/konuşmak demektir. Hz. Peygamberin her yıl Kur’ân’ın o vakte kadar gelmiş ayetlerini son ramazanda Cibrîl-i Emîn’e ve ashaba okumasıdır. Hz. Peygamber, vefatından önceki Ramazan ayında Kur’an’ı iki kere okumuştur. Bu okumaya arza-i ahire

(العرضة الاخيرة) (son okuyuş) denilmiştir. Ayrıca Müslümanların Kur’an’ı her Ramazan’da karşılıklı okuması ve dinlemesiyle devam ettirdikleri sünnetin adıdır. Hz. Peygamber hayattayken, her yıl Kur’an’ı Ramazan ayında Cibrîl-i Emîn’le ve ashabıyla karşılıklı olarak okumuşlardır. Vefatından önceki son Ramazan ayında ise Cebrâil’le karşılıklı olarak Kur’an’ı iki kez okumuştur. (Müslim, 2450. Hadis)” (s.129)

İncelemesini yapmış olduğumuz eser bir Tefsir usûlü ve tefsir terimleri sözlüğü çalışması olduğu için anlatılan konu ve sunulan bilgiler başlıklar altında değil, bağlantılı olduğu kavramların altında izah edilmiştir. Bu sahada çalışma yapanlar için sıklıkla ihtiyaç duyulan bu terimlerin manalarına kolayca ve bir arada ulaşabilmeleri açısından bu eserin bu alana katkı sağladığı bir hakikattir. Ayrıca kavramlar anlatılırken oldukça sade ve anlaşılır bir üslubun kullanılması ve kavramların örnekler ile anlatılması, çalışmanın okuyucu nazarındaki kıymetini artırmaktadır. Ancak çalışmada eksiklik sayılabilecek birkaç hususun olduğunu düşünüyoruz ki bunları şu şekilde ifade edebiliriz:

- İçindekiler tablosundaki birinci bölüm ve o bölümün kitap içerisinde anlatıldığı birinci kısım başlıksız bırakılmıştır.
- 100. Kavram olan “Vakf İşaretleri” yerine “Secâvend İşaretleri” başlığı kullanılması daha kapsayıcı olurdu. Zira bazı işaretlerde durmamak gerekirken bazı işaretlerde ise geçmek evladır.
- Terimlerin lügat manaları ve ıstılah manaları verilirken o manaların alındığı kaynakların isimleri zikredilmemiştir
- Çalışmada dipnot sistemine yer verilmemiştir. Kaynaklara, alıntı yapılan kısmın sonunda değinilmiştir. Ayrıca yer yer hadislerin kaynakları gösterilirken kitap isimleri verilmeyip yalnız Taberi, Ahmed b. Hanbel gibi müelliflerinin isimleri verilmekle yetinilmiştir (Örnek: s. 33-36).